

УДК 341.231.6

<https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.29>

orcid.org/0000-0002-8638-5540

© Соломонова К.О., 2023

К. О. Соломонова**ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
ЮРИСДИКЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ****K. Solomonova****CONCERNING THE POSSIBILITY
OF DEPRIVING THE RUSSIAN FEDERATION
OF JURISDICTION IMMUNITY**

*Науковий керівник – Л. А. Шевченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін, кримінального права і процесу*

Анотація. Стаття присвячена аналізу правових підстав та можливостей позбавлення російської федерації імунітету через її війну проти України. Визначено сутність поняття імунітету держави, виділено особливості його видів. Висвітлено основні положення чинного українського законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються надання імунітету державам, міжнародно-правової відповідальності держав за порушення міжнародного права та можливості позбавлення їх імунітету. Виділено недоліки визначених Касаційним Цивільним Судом України підстав позбавлення юрисдикційного імунітету російської федерації, обґрунтовано їх сумнівність та запропоновано інший підхід до вирішення питання. Досліджено практику застосування норм міжнародного права в цьому напрямі інших країн. З'ясовано можливі наслідки позбавлення Росії імунітету.

Ключові слова: Україна, юрисдикційний імунітет, відповідальність держави, міжнародне право, суверенітет, гібридна війна.

Annotation. The article is devoted to the search for legal grounds for depriving the Russian federation of immunity by analyzing the legislation of Ukraine and international legal acts, which is the purpose of this work. The essence of the concept of state immunity is defined, the features of its types are highlighted. The main provisions of the current legislation of Ukraine and international legal acts related to the granting of immunity to states, the international legal responsibility of states for violations of international law and the possibility of depriving their immunity are highlighted. The shortcomings of the grounds determined by the Civil Court of Cassation of Ukraine for depriving the russian federation of jurisdictional immunity are highlighted, their

dubiousness is substantiated, and another approach to solving the issue is proposed. The practice of applying the norms of international law in this direction in other countries has been studied. It is noted that depriving Russia of jurisdictional immunity will have significant consequences for both domestic politics and international relations. It is argued that the need to hold Russia accountable for its actions, including human rights abuses, justifies potential limitations on its immunity. It has been suggested that any limits on Russia's immunity should be set through a carefully calibrated balance of competing priorities. On the one hand, responsibility for human rights violations is necessary; on the other hand, the legal system must ensure that states are not unfairly targeted. By analyzing the regulatory framework and already existing practical developments, the goal of the scientific article was achieved, that is, the possibility of depriving the Russian Federation of immunity was clarified. Similar scientific developments can serve as a basis for practical implementation.

Key words: Ukraine, the concept of immunity, types of state immunity, international law, war.

Постановка проблеми. У 2014 році російська федерація анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, окупувала частину Донецької та Луганської областей тим самим розпочавши гібридну війну на сході України. 24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію нашої держави, порушивши такими діями норми міжнародного права та створивши загрозу міжнародній безпеці. Наразі вона продовжує вести війну проти України, використовуючи військову силу, тактику тероризму та інформаційну пропаганду, що призводить до постійних порушень прав людини, терору військовополонених та цивільного населення. Однак країна-агресорка застосовує свій імунітет як держави, що може призвести до того, що після завершення війни відповідальність за злочини може не настати. Але міжнародні нормативно-правові акти, які стали частиною національного законодавства нашої країни внаслідок їх ратифікації, забезпечують право на пошук правової справедливості та на покарання винних. Чи є можливість позбавити росію імунітету через ведення війни проти України? Це питання залишається відкритим і надзвичайно актуальним, бо агресивна війна ще триває, велика кількість людей стикається з порушенням своїх прав та звертаються за їх відновленням до судів. Щоб забезпечити справедливість варто напрацьовувати різноманітні напрями діяльності задля позбавлення російської федерації юрисдикційного імунітету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання можливості позбавлення росії юрисдикційного імунітету є надзвичайно актуальним, тому вже існує значна кількість робіт як вітчизняних науковців, так і зарубіжних. Зокрема, О. Водянніков [4], Г. Галущенко [2], К. Джорджетті, М. Ключковський, П. Пірсолл [6], О. Марченко [5], М. Медведєва [3], Д. Невядомський [1] та інші дослідники здійснили ґрунтовні наукові розробки в аналізованому питанні. Але необхідно зазначити, що тема є досить широкою

та складною, тому існує потреба подальших досліджень, котрі б дали змогу напрацювати єдину концепцію, що б працювала.

Мета статті: на основі аналізу українського законодавства та міжнародних нормативно-правових актів з'ясувати можливість позбавлення Росії як держави імунітету у зв'язку з веденням війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розпочати варто із з'ясування сутності понять «імунітет», «імунітет держави». Імунітет у перекладі з латинської мови трактується як звільнення від чогось чи когось. У сфері міжнародного права одним із ключових понять є поняття «імунітет держави». Його сутність полягає в обмеженні можливості судів іноземної держави розглядати справи, які стосуються інших держав. У процесі розвитку концепція державного імунітету набула різних форм.

Державний імунітет стосується юридичного імунітету держави від юрисдикції іноземних судів і виконання їхніх рішень. Генезис концепції можна простежити до практики надання державами імунітету представникам інших держав. Він пізніше перетворився на те, що зараз називається державним імунітетом, тобто непідвладність суверенної держави юрисдикції іноземних судів у цивільних і кримінальних справах, запобігання втручанням іноземних судів у внутрішні справи та суверенітет держави. Обґрунтування цього полягає в тому, що держава є суверенним суб'єктом зі своїми законами та судами, і їй слід дозволити керувати своїми справами без надмірного втручання з боку інших держав.

Привілей державного імунітету базується на суверенній рівності держав та закріплює принцип, за яким жодна з держав не має права здійснювати владу над іншою державою, включаючи її органи влади та майно. Поняття «*par in parem non habet imperium*» описує цей статус як рівний над рівним не має влади.

Загалом у сформованій на сьогодні практиці та доктрині державного імунітету виділяють такі його види:

- судовий – держава де-юре не може притягуватися до відповідальності без її згоди перед судами іншої держави;

- від попереднього забезпечення позову – трактується таким чином, що без згоди держави не можна вжити жодні примусові заходи до майна, котре належить їй;

- від примусового виконання рішення – якщо держава не надає згоди, неможливо втілити примусове виконання судового рішення, яке винесене проти цієї держави у суді іншої держави.

- майновий – містить усі питання, пов'язані з майном держави. Наприклад, під час розгляду певної справи в суді може виникнути питання про майновий імунітет [7].

Зазначимо, що імунітет держави є загальновизнаним поняттям у міжнародному праві, що знайшло відображення в низці міжнародних нормативно-правових актів, серед яких найзначнішими є Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004 р.) та Європейська конвенція про імунітет держав (1972 р.).

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їхнього майна містить вичерпні правила імунітету держав. Вона прагне встановити баланс між правом держави на імунітет і правом особи на доступ до правосуддя. Конвенція підтверджує абсолютний імунітет держави від юрисдикції іноземних судів щодо її суверенних або державних актів, визнає обмежувальний імунітет держав у певних випадках [8]. Європейська конвенція про державний імунітет посилює право на імунітет від юрисдикції та імунітет від виконання. Вона визнає абсолютний імунітет держав та їх власності у всіх випадках [9].

Українське законодавство, а саме ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає, що імунітет будь-якої держави застосовується до всіх видів дій, які виконує вона як держава, а також до офіційних дій її представників та дипломатів [10]. Імунітету не можна позбавити або його обмежити, якщо це призведе до порушення суверенітету чи територіальної цілісності держави або якщо це призведе до порушення її національних інтересів.

Згідно з міжнародним гуманітарним правом, застосування сили можливе лише в окремих випадках та з певними обмеженнями. Коли має місце воєнний конфлікт, то сторони повинні дотримуватися міжнародних норм та звичаїв війни, які містяться в Женевських конвенціях та Додаткових протоколах до них. Однак гібридна війна росії проти України – це не звичайний військовий конфлікт, а війна агресора, який ігнорує законність та суверенітет іншої держави.

Зауважимо, що відповідно до норм міжнародного права, держави несуть відповідальність за порушення ними міжнародного права. Зазвичай виділяють два види міжнародно-правової відповідальності: нематеріальна (деякі форми обмеження суверенітету, ресторація, сатисфакція та ін.) та матеріальна (реституція, субституція, репарації та ін.). Однак при цьому держави зберігають свій імунітет, що захищає їх від судового переслідування в інших державах. У цій площині варто зазначити, що з моменту початку повномасштабної війни в Україні велика кількість країн світу ввела значний пакет санкцій проти російської федерації, зокрема й проти її майна та активів, що знаходяться на територіях інших держав. Але юридична природа таких санкцій полягає в здійсненні необхідного впливу на країну-агресорку з метою припинення незаконних дій останньої. Тому говорити про вилучення майна з права

власності окремих фізичних та/або юридичних осіб не в судовому порядку неможливо. Тобто, після накладення санкцій, майно фактично залишається в праві власності володільця, але обмежене у використанні. З урахуванням вищезазначеного, значна кількість країн прийняли внутрішньодержавні акти, котрими спрощують конфіскацію такого майна в судовому порядку.

Аналізуючи можливість позбавлення держав імунітету, варто зазначити, що це є досить складним та спірним питанням. З одного боку, імунітет забезпечує державам незалежність та суверенітет. З іншого – його застосування може призводити до безкарності за порушення міжнародного права та прав людини. Студіюючи цей аспект питання необхідно звернутися до постанови Касаційного цивільного суду України № 760/17232/20, у якій детально аргументовано відмову в юрисдикційному імунітеті російської федерації. Серед основних підстав КЦС України наводить такі:

- подальше існування юрисдикційного імунітету росії певним чином позбавляє позивача можливості здійснення результативного доступу до правосуддя, що суперечить положенням п. 1 ст. 6 КЗПЛ;

- судовий імунітет країни-агресорки може не застосовуватися відповідно до приписів Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності;

- Україна взяла на себе обов'язки у запобіганні тероризму та боротьбі з ним, тому збереження імунітету рф є несумісним з вищевказаних причин [11].

Аналізуючи наведені аргументи КЦС України можна зробити висновок, що вони є сумнівними і їх можна легко спростувати.

По-перше, за практикою ЄСПЛ у спорах щодо відшкодування шкоди, юрисдикційні імунітети є такими, що застосовуються [12]. По-друге, зазначена судом Конвенція не набула чинності, бо країни її не підписали та не ратифікували, тому для України вона має характер міжнародного звичаю. А відповідно до положень українського законодавства звичаї не є джерелом права. По-третє, у змісті Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму вказується на індивідуальну відповідальність суб'єктів національного права, з чого можна зробити висновок, що положення цієї Конвенції не застосовуються до іноземних держав [13].

Отже, аргументація суду є слабкою, що наводить на думку пошуку іншого, більш дієвого способу позбавлення рф юрисдикційного імунітету.

Відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року протиправні дії російської федерації проти України є проявом безпідставної агресії, оскільки відповідають головним сформованим у ній критеріям [14].

На підставі такого висновку Генеральною Асамблеєю ООН було видано Резолюцію ES-11/1 «Агресія проти України» від 02 березня 2022 року, котрою

було визнано дії РФ військовою агресією, що порушує основоположні приписи Статуту ООН [15].

Згідно зі статтею 2 Статуту ООН: «Усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй» [16]. Ця норма, з огляду на її підвищену важливість, є імперативною, тому неможливе будь-яке відхилення від її положень. Але існує норма статті 51 Статуту ООН, що фактично є винятком із попередньої імперативної норми, бо вона надає невід'ємне право кожній державі на самозахист. Вчинення акту військової агресії з боку росії надає право Україні вживати всіх правомірних дій заради захисту. Отже, наша країна з 24 лютого 2022 року знаходиться в стані індивідуального самозахисту.

Звернемо увагу на те, що за загальновідомим правилом усі дії з самозахисту держави вважаються законними, якщо вони прийняті відповідно до положень Статуту ООН. Оскільки стаття 51 Статуту надає право вчиняти всі правомірні дії, необхідні для забезпечення безпеки і міжнародного миру, то в широкому значенні може тлумачитися як така, що надає змогу відступу від зобов'язань держави на міжнародному рівні перед іншою державою. У зв'язку з цим з'являється певна можливість застосування цієї статті як контрзаходу проти російської федерації, бо метою таких дій є забезпечення відновлення порушених прав та зменшення заподіяння шкоди. Отже, цілком правомірним буде невикористання положень статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» з початку повномасштабної війни до її повного завершення. Підставою для таких дій може слугувати норма статті 3 Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідно до якої визнається примат норм міжнародних нормативно-правових актів, котрі ратифіковані Україною [10].

На мою думку, позбавлення росії імунітету є кроком нагальним і необхідним, але його наслідки можуть бути досить серйозними: ескалація конфлікту, зниження міжнародної безпеки, створення прецеденту для позбавлення імунітету інших держав.

Наразі в нашій державі створено спеціальну групу юристів при Президенті, котрі здійснюють пошук правильного рішення цього питання. На нашу думку, до роботи цієї групи варто залучати зарубіжних правників задля всебічного дослідження проблеми, створити певний альянс, котрий би забезпечив важелі впливу на російську федерацію для нейтралізації перспективи негативних реакцій останньої на позбавлення юрисдикційного імунітету. На основі викладеного та спираючись на вже наявні прецеденти, коли суди визнавали обмеження імунітету держави в справах про порушення прав людини [17, 18], вважаю, що це є цілком можливим за наявності потужної аргументації.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Застосування імунітету є важливим механізмом міжнародної правової системи. Імунітет держав має бути збережений як гарантування суверенітету та незалежності, однак злочини проти миру, війни та людства не повинні залишатися безкарними. Позбавлення росії імунітету через її війну проти України питання дуже складне, вимагає глибокого аналізу та врахування досвіду позбавлення імунітету інших країн. На підставі вищевикладених аргументів позбавлення можливе, але необхідно передбачити негативні наслідки та знайти шляхи їх запобігання.

Перспективи подальших досліджень у розв'язанні окресленої проблеми вбачаємо у визначенні шляхів запобігання наслідкам позбавлення росії юрисдикційного імунітету.

Література

1. Невядомський Д. Грааль імунітету агресора. Ключ до розв'язання проблеми компенсацій від Росії слід шукати в області правової науки. *Закон і бізнес*. 23.06.2022. URL: <http://bitly.ws/HBAt>.
2. Галущенко Г. Удар по імунітету. Як Україна може юридично захистити себе від агресії РФ? *Європейська правда*. 23 квітня 2015. URL: <http://bitly.ws/HzNc>.
3. Медведєва М. Юрисдикційні імунітети держав у контексті відшкодування Росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 44–52. URL: <http://bitly.ws/HzMn>.
4. Водяніков О. Агресивні імунітети і імунний агресор: між законодавцем і суддею. URL: <http://bitly.ws/HzJX>.
5. Марченко О. Агресор з підірваним імунітетом: як суди спрямовують гроші Росії на компенсацію втрат від війни. *Європейська правда*. 8 червня 2022. URL: <http://bitly.ws/HzIx>.
6. Джорджетті К., Ключковський М., Пірсолл П. Створення міжнародної спеціальної комісії для України. *Just Security*. 20 травня 2022. URL: <http://bitly.ws/HzG6>.
7. Міжнародне приватне право : навчальний посібник / За ред. С. Г. Кузьменка. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 65–66 с.
8. Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності від 02.12.2004 р. URL: <http://bitly.ws/HBov>.
9. Європейська конвенція про імунітет держав від 16.05.1972 р. URL: <http://bitly.ws/HBpy>.
10. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <http://bitly.ws/HBqi>.
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа №760/17232/. URL: <http://bitly.ws/HBra>.
12. Український портал Європейського суду з прав людини. Рішення Великої палати у справах: «МакЕлгінні проти Ірландії», «Аль-Адсані проти Сполученого Королівства» та «Фогарті проти Сполученого Королівства». Комюніке Секретаря Суду. URL: <http://bitly.ws/HBrN>.
13. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 р. Редакція від 22.10.2015. URL: <http://bitly.ws/HBsa>.
14. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року. URL: <http://bitly.ws/GDEx>.
15. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Агресія проти України» від 2 березня 2022 року. URL: <http://bitly.ws/GDJm>.
16. Статут Організації об'єднаних націй від 26 червня 1945 року. URL: <http://bitly.ws/GDKU>.
17. Чхве Санг-Хун. Південнокорейський суд зобов'язав Японію виплатити компенсацію за сексуальне рабство під час війни. *The New York Times*. 7 січня 2021 р. URL: <http://bitly.ws/HzZJ>.
18. Ліма Л. К., Саліба А. Т. Сага про імунітет досягла Латинської Америки. Справа Чангрі-ла. *Еджіл: Говоріть!* : Блог Європейського журналу міжнародного права. 2 грудня 2021 р. URL: <http://bitly.ws/HA2y>.